

Boekbespreking

Herman van Bergeijk

Eddy Verbaan

De woonplaats van de faam. Grondslagen van de stadsbeschrijving in de zeventiende-eeuwse Republiek

Hilversum: Verloren, 2011, 366 pp.

Raingard Esser

The politics of memory: The writing of partition in the seventeenth-century Low Countries

Leiden/Boston: Brill, 2012, 365 pp.

In 2011 en 2012 verschenen er twee vrijwel even dikke doorwrochte studies naar de Nederlandse stadsbeschrijvingen in de zeventiende eeuw. Er zijn verschillende besprekingen aan de twee werken gewijd, waarin tot in alle details de verscheidenheid in opzet en afwerking werd belicht. Het waren echter besprekingen die vooral aandacht hadden voor de historische en historiografische zijden van de stadsbeschrijvingen.¹ Er werd nauwelijks enige aandacht besteed aan de kunst- en architectuurhistorische aspecten ervan. Dat is begrijpelijk als we weten dat het in beide gevallen om een onderzoek gaat vanuit de historische discipline. Ondanks overeenkomsten zijn er uiteraard verschillen in de benaderingswijze van beide auteurs. Zo lopen hun opvattingen over het onderscheid tussen stad en land uiteen. Volgens Verbaan werd dit verschil ‘sterk aanvoeld’. Ook ziet hij een verschil tussen de boeken die boven en beneden het IJ verschenen: beneden het IJ domineerden de stadsbeschrijvingen, terwijl in het Noorderkwartier alleen stadsgeschiedenissen verschenen. Het is een verschil in tijdsdimensie. Wordt in de kroniek grote waarde gehecht aan een chronologische behandeling van de geschiedenis, in de beschrijving ligt de nadruk op een momentopname: de grootsheid van de stad van dat moment moet worden onderstreept. De neerlandicus Verbaan heeft zijn boek dan ook de titel *De woonplaats van de faam* meegegeven. Hij wil de *grondslagen van de stadsbeschrijving in de zeventiende-eeuwse Republiek* belichten, zoals de ondertitel aangeeft. Zijn studie van de stadschorografie kenmerkt zich door zorgvuldigheid en voorzichtigheid. Hij heeft achttien stadsbeschrijvingen nader bestudeerd en van twee daarvan een case-studie gemaakt: van de beschrijving van Delft door Dirck van Bleyswijck en van de stadschorografie van Jan Orlor van de stad Leiden.

Het boek van de hoogleraar vroegmoderne geschiedenis Raingard Esser, *The politics of memory. The writing of partition in the seventeenth-century low countries*, is met meer bravoure

¹

Een greep uit de vele besprekingen: Frans R.E. Blom, bespreking Verbaan in: *Tijdschrift voor Geschiedenis*, 2012, pp. 589-590; N. Geerdink, bespreking Verbaan in: *Nederlandse Letterkunde*, 2012; Gerrit Verhoeven, bespreking Verbaan in: *BMGN-Low Countries Historical Review*, 2012, nr. 4; Lise Gosseye, bespreking Verbaan in: *Internationale Neerlandistiek*, 2013, nr. 2, pp. 73-75; P. Knevel, bespreking Verbaan en Esser in: *De Zeventiende Eeuw*, 2013, nr. 1, pp. 110-114; Maarten van Dijk, bespreking Verbaan in: *Holland Historisch Tijdschrift*, 2014, nr. 1; Joseph M. McCarthy, bespreking Esser in: *Seventeenth Century News*, 2013, nr. 1-2, p. 25; Pit Péporté, bespreking Esser in: *Hémecht*, 2014, nr. 1, pp. 120-122.

Book review

Herman van Bergeijk

Eddy Verbaan

De woonplaats van de faam: grondslagen van de stadsbeschrijving in de zeventiende-eeuwse Republiek

Hilversum, Verloren, 2011, 366 pp.

Raingard Esser

The politics of memory: the writing of partition in the seventeenth-century Low Countries

Leiden and Boston, Brill, 2012, 365 pp.

Two equally bulky and sound studies of seventeenth-century Dutch city descriptions were published in 2011 and 2012. They have been the subject of numerous reviews, which make clear how they differ in both purpose and presentation. However, the reviews mainly focus on the historical and historiographical aspects of the city descriptions,¹ glossing over their art-history and architectural-history aspects. This is understandable if we remember that both books are essentially historical studies. Despite similarities, there are of course differences in the two authors’ approaches. For example, they have different views on the contrast between urban and rural areas. According to Verbaan, this contrast was ‘strongly perceived’. He also sees a difference between books published to the north and south of the River IJ: the focus to the south was on city descriptions, whereas only city histories were written in the Noorderkwartier district (north of the river). This is a difference in time dimension. Whereas chronicles emphasised a chronological treatment of history, descriptions focused on brief moments: a city’s greatness at a given moment was to be highlighted. Verbaan, who graduated in *Neerlandistiek* (Dutch studies), has therefore called his book *De woonplaats van de faam* (‘The home of fame’). As the subtitle *Grondslagen van de stadsbeschrijving in de zeventiende-eeuwse Republiek* makes clear, it sets out to explain the basic principles of city description in the seventeenth-century Dutch Republic. Verbaan’s study of urban chorography is meticulous and cautious. After looking closely at eighteen city descriptions, he has produced case studies of two of them: Dirck van Bleyswijck’s description of Delft, and Jan Orlor’s urban chorography of Leiden.

The book by the professor of early modern history Raingard Esser, *The politics of memory: the writing of partition in the seventeenth-century Low Countries*, is written with greater verve and covers a broader field. Besides the Province of Holland, Esser includes other parts of the Dutch Republic,

¹

Among the many reviews are Frans R. E. Blom’s review of Verbaan in *Tijdschrift voor Geschiedenis*, 2012, pp. 589-590, N. Geerdink’s review of Verbaan in *Nederlandse Letterkunde*, 2012, Gerrit Verhoeven’s review of Verbaan in *BMGN-Low Countries Historical Review*, 2012, No. 4, Lise Gosseye’s review of Verbaan in *Internationale Neerlandistiek*, 2013, No. 2, pp. 73-75, P. Knevel’s review of Verbaan and Esser in *De Zeventiende Eeuw*, 2013, No. 1, pp. 110-114, Maarten van Dijk’s review of Verbaan in *Holland Historisch Tijdschrift*, 2014, No. 1, Joseph M. McCarthy’s review of Esser in *Seventeenth-Century News*, 2013, Nos. 1-2, p. 25, and Pit Péporté’s review of Esser in *Hémecht*, 2014, No. 1, pp. 120-122.

geschreven en beslaat een groter gebied. Naast de provincie Holland betreft ze ook de andere republikeinse gebieden en de Zuidelijke Nederlanden bij haar studie. Zij begint met de stelling dat ‘the production of topographical-historical descriptions was prompted by the renewed interest in the works of the ancient geographer Strabo of Amasia (64/63 B.C. – c. 23), whose *Geography* provided the basis for the detailed geographical surveys of a region or a city, its people, its flora and fauna and reference to its history’ (p. 2). Daarbij ziet ze over het hoofd dat er in vele andere landen sinds het begin van de zestiende eeuw een bloeiende handel in stadsbeschrijvingen bestond en in Italië dit genre tot grote bloei kwam. Verbaan toont aan dat er drie typen stadsbeschrijvingen waren, die door verschillende historische voorlopers waren geïnspireerd. Er was de chorografie, de wetenschap ‘waar aardrijkskunde en geschiedenis elkaar kruisten’ (p. 45), die veel oog had voor bronnenonderzoek in de lijn van Hadrianus Junius, zoals gedemonstreerd in zijn postuum verschenen *Batavia* (1588). Daarnaast stond de meer lovende en beschrijvende chorografie, gericht op praktische en statistische gegevens, waarvan Lodovico Guicciardini’s *Descrittione di tutti i Paesi Bassi* (1567) het voorbeeld was. Dan was er nog een traditie die op de cartografie was geënt en meer op beeld was gericht dan op tekst. Verbaan is dus meer gedifferentieerd, maar beide studies blijven vrij algemeen en proberen de situatie in kaart te brengen. Naast een uitgebreide algemene bibliografie heeft hij een lange lijst van stadsbeschrijvingen tot 1700 opgenomen. Hetzelfde geldt voor Esser, hoewel haar algemene literatuurlijst reeds een accentverschuiving laat zien.² Zij legt de nadruk op de wijze waarop in de Lage Landen de geschiedschrijving in de zeventiende eeuw werd beoefend, en besteedt vrijwel geen aandacht aan de beschrijving van de fysieke toestand van de steden. Waar het haar om te doen is, zijn, zoals de ondertitel van haar boek al aangeeft, de verschillen tussen de geschiedschrijving in de Noordelijke en de Zuidelijke Nederlanden, want de afscheiding had ook daar haar weerslag op.

In tegenstelling tot Verbaan ziet Esser geen groot verschil tussen stad en niet-stad. De reden daarvoor is volgens haar de hoge graad van urbanisatie van de Noordelijke Nederlanden: ‘Much of the history of the provinces or regions in the Northern Netherlands was therefore written from an urban perspective, and not through the prism of a landed elite’ (p. 227). Zij gaat echter nauwelijks in op de redenen daarvoor, die waarschijnlijk meer te maken hadden met een legalisering van de eigen positie dan met een werkelijke belangstelling voor de feitelijke situatie. Machtshverhoudingen waren aan het verschuiven en de beschrij-

vingen lieten dat zien. Wel stelt ze dat in het Zuiden de situatie anders was: ‘The chorographies of the South offered a much more mixed approach, but here, generally speaking, the landed elite and the members of ecclesiastical establishment were much more prominent as subjects of the books’ (p. 227). De agenda was daar dus een geheel andere. Dit wordt door Esser erkend wanneer zij schrijft dat in het Zuiden de nadruk lag op continuïteit en minder op de oorzaak van gebeurtenissen. In het Noorden lag de nadruk op verandering en hoe die had geleid tot de Gouden Eeuw.

De Luxemburgse historicus Pit Péporté stelt dat het boek van Esser overtuigt door de encyclopedische kennis en de magistrale beheersing van de verschillende bronnen. Hij concludeert: ‘The author not only reveals how topoi were negotiated across a certain political or cultural space, especially between dominant confessional or political narratives and local or regional circumstances, she also implicitly reveals the origins of certain historiographical differences that still exist across the Benelux today.’ Daarbij gaat hij evenwel te snel voorbij aan het feit dat Esser het zich wel gemakkelijk heeft gemaakt door de stadsbeschrijvingen van de Noordelijke en de Zuidelijke Nederlanden met elkaar te vergelijken, terwijl deze toch door geheel andere gezichtspunten en perspectieven werden bepaald. Zo worden tegengestelde blikken met elkaar vergeleken, waarbij de verschillen zich bijna vanzelf opdringen. In het Zuiden waren vele stadsbeschrijvingen door religieuze personen in het Latijn geschreven, iets wat in het Noorden niet voorkwam. Verbaan had het minder gemakkelijk door de beperking van zijn onderzoeksveld tot de provincie Holland, maar toch weet hij de vinger te leggen op de geprivilegieerde posities die de verschillende auteurs innamen. Bovendien moet worden opgemerkt dat Esser haar boek weliswaar *The politics of memory* noemt, maar geheel voorbijgaat aan de kunst van het geheugen zoals die door Frances Yates is onderzocht in haar *The art of memory* (1966). Wat herinnerd wordt, moet worden bewaard, en omgekeerd. Daartoe worden verschillende mechanismen in het leven geroepen die het zich herinneren vergemakkelijken. De door zowel Verbaan als Esser bestudeerde boeken speelden daarin een grote rol. Geschiedenis wordt geconstrueerd door bijvoorbeeld in te gaan op de kunstenaars of door de lezer bij de hand te nemen en middels stadswandelingen de stad te ‘laten zien’.

Zoals eerder gezegd, zijn beide wetenschappelijke studies meer dan eens breed besproken in de vakliteratuur. Het is niet mijn bedoeling om een nieuwe kritische bespreking aan de lijst toe te voegen, maar te wijzen op de waarde van zulke studies voor architectuurhistorisch en steden-

Recentelijk heeft Maud C.M. Lankester-Marcus eveneens een lijst van stedenlofboeken op het internet gezet, waarin zij de nadruk legt op de plaats die kunstenaars in deze boeken, de trots van de stad, innemen: <http://rkdmonographs.preview.angelfish.altcontrol.nl>.

as well as the Southern Netherlands, in her study. She begins by stating that ‘the production of topographical-historical descriptions was prompted by the renewed interest in the works of the ancient geographer Strabo of Amasia (64/63 B.C.-c. 23), whose *Geography* provided the basis for the detailed geographical surveys of a region or a city, its people, its flora and fauna and references to its history’ (p. 2). Here she overlooks the fact that in many other countries there was a flourishing trade in city descriptions from the early sixteenth century onwards, and that the genre was very successful in Italy. Verbaan shows that there were three types of city description, inspired by various historical predecessors. There was the chorography, the science ‘in which geography and history met’ (p. 45) and which focused closely on study of sources in the manner of Hadrianus Junius, as demonstrated in his posthumously published *Batavia* (1588). Then there was the more laudatory and descriptive chorography that focused on practical and statistical data, exemplified by Lodovico Guicciardini’s *Descrittione di tutti i Paesi Bassi* (1567). Finally, there was a tradition based on cartography, focusing on images rather than text. Verbaan’s book is thus more differentiated, although both studies remain fairly general and attempt to paint an overall picture of the situation. As well as an extensive general bibliography, his book includes a long list of city descriptions up to 1700. The same applies to Esser, although her general bibliography already reveals a shift of emphasis.² She focuses on the way in which historiography was practised in the seventeenth-century Low Countries, and pays little or no attention to descriptions of the physical state of towns and cities. What concerns her, as the subtitle of her book makes clear, are the differences between historiography in the Northern and Southern Netherlands, which was likewise affected by partition.

Unlike Verbaan, Esser sees no major difference between urban and non-urban areas. The reason for this, she says, is the high degree of urbanisation in the Northern Netherlands: ‘Much of the history of the provinces or regions in the Northern Netherlands was therefore written from an urban perspective, and not through the prism of a landed elite’ (p. 227). Yet she scarcely discusses the reasons for this, which probably had more to do with legalisation of those areas’ own positions than a genuine interest in the actual situation. The balance of power was shifting, and this is apparent from the descriptions. However, she does state that the situation was different in the South: ‘The chorographies of the South offered a much more mixed approach, but here, generally speaking, the landed elite and the members of the ecclesiastical establishment were much more

prominent as subjects of the books’ (p. 227). So the agenda there was a very different one. Esser acknowledges this when she writes that the emphasis in the South was on continuity rather than the causes of events. In the North the emphasis was on change, and how this had led to the Dutch Golden Age.

The Luxembourg historian Pit Péporté states that Esser’s book is convincing because of its encyclopaedic knowledge and its mastery of the various sources. He concludes: ‘The author not only reveals how topoi were negotiated across a certain political or cultural space, especially between dominant confessional or political narratives and local or regional circumstances, she also implicitly reveals the origins of certain historiographical differences that still exist across the Benelux today.’ However, this rather overlooks the fact that Esser has made things easy for herself by comparing city descriptions in the Northern and Southern Netherlands, even though these were based on very different viewpoints and perspectives. She thus compares opposing views, and this makes the differences all the more striking. In the South, many city descriptions were written in Latin by religious persons, which did not happen in the North. Verbaan has complicated his own task by confining his field of research to the province of Holland. Yet he has managed to identify the various privileged positions adopted by the authors. It should also be noted that, although Esser calls her book *The politics of memory*, she completely ignores the art of memory as studied by Frances Yates in her book on the subject (*The art of memory*, 1966). What is remembered must be preserved, and vice versa. We therefore create various mechanisms to facilitate memory. The books studied by both Verbaan and Esser played a major role in this. For instance, history is constructed by discussing artists of the time, or by taking readers by the hand and ‘showing’ them cities by walking through them.

As mentioned earlier, both scientific studies have been reviewed at length in the professional literature. I do not intend here to add one more critical review to the list, but to point out the value of such studies to architectural history and town planning research. Both authors owe a great deal to E. O. G. Haitsma Mulier’s groundbreaking research in the 1990s.³ Verbaan concludes by observing that the city is a space with a history, a ‘blend of present and past’. Not only Italo Calvino, whose book *Invisible cities* he mentions, but also the seventeenth-century describers of cities would have agreed with him. Although the outward features of the city are described, Verbaan scarcely discusses them. Instead, frontispieces are studied as a possible summary of the author’s

Maud C. M. Lankester-Marcus has recently also posted a list of urban enco-miums on the Internet, emphasising the role of artists, the pride of their cities, in such books: <http://rkdmonographs.preview.angelfish.altcontrol.nl> (in Dutch).

E. O. G. Haitsma Mulier, ‘De eerste Hollandse stadsbeschrijvingen van Amsterdam uit de zeventiende eeuw’, *De zeventiende eeuw*, 9 (1993), pp. 97-116, and ‘De zeventiende-eeuwse stadsbeschrijvingen van Amsterdam’, *Maandblad Amsteldamum*, 85 (1998), pp. 107-115.

bouwkundig onderzoek. Beide auteurs zijn schatplichtig aan het baanbrekend onderzoek dat E.O.G. Haitzma Mulier in de jaren negentig heeft verricht.³ Verbaan besluit zijn boek met de vaststelling dat de stad een ruimte is met een geschiedenis, een ‘mengeling van heden en verleden’. Niet alleen Italo Calvino, wiens boek *De onzichtbare steden* hij noemt, maar ook de zeventiende-eeuwse stadsbeschrijvers zouden er zo over hebben gedacht. De uiterlijkheden van de stad worden weliswaar beschreven, maar Verbaan gaat daar nauwelijks op in. Eerder wordt de titelprint van een boek onderzocht als mogelijke samenvatting van de bedoelingen van de auteur. Door Verbaans interdisciplinaire invalshoek komen wel vele gezichtspunten aan bod. Hij beperkt zich niet tot de stadsbeschrijvingen, maar gaat ook in op reisliteratuur en historische werken over de stad. Esser daarentegen doet in het geheel geen moeite om iconografische problemen ter discussie te stellen. Zij gaat altijd alleen op het geschrevene in, waarbij ze wel meer oog heeft voor economische achtergronden.

Wat over het hoofd wordt gezien, is dat de stad op zichzelf een construct is, waarvan bepaalde plekken worden bewaard en andere zo snel mogelijk aan de vergetelheid worden prijsgegeven. Aan dat aspect wordt door beide auteurs weinig aandacht besteed. Voor architectuurhistorisch en stedenbouwkundig onderzoek zijn de stadsbeschrijvingen van groot belang. Zij zijn dus niet alleen een product van de geschiedenis, maar vormen ook een middel tot onderzoek ervan. Gezien de nogal schamele gegevens die de archieven ons bieden – vele tekeningen zijn in de loop der jaren verloren gegaan – zijn dergelijke boeken naast kaartmateriaal van grote waarde.⁴ Bepaalde gebouwen worden beschreven omdat zij een positie moesten innemen in het collectieve geheugen van de bevolking. In Italië wordt een boek als *Venetia città nobilissima* (1581) van Francesco Sansovino, een onuitputtelijke bron, dikwijls tot uitgangspunt genomen voor onderzoek van de stad. Hetzelfde geldt voor het uit 1500 daterende stadsgezicht van Jacopo de Barbari, dat minutieus de bebouwing laat zien en een indrukwekkend beeld biedt van de stad in die tijd. Vrijwel elke stad in Italië kende een dergelijke representatie. In Delft leidde deze hang naar representatie tot de bekende figuratieve kaart, die volgens Verbaan past ‘binnen een mode die in de jaren 1660 opkwam’. In Italië bestond die al meer dan een eeuw, maar Verbaan kijkt niet naar het zuiden; hij haalt zijn voorbeelden van stadsbeschrijvingen uit Engeland.

De figuratieve kaart kan zich meten met het grote panorama van De Barbari en het is jammer dat weinig andere steden tot een dergelijke

grootse representatie zijn overgegaan, alhoewel M. Hameleers heeft aangetoond dat er zich in de archieven nog veel kaartmateriaal kan bevinden dat een licht werpt op de fysieke toestand van een stad. Dit materiaal, dat steeds meer wordt ontsloten, was niet zozeer voor representatieve doeleinden gemaakt, maar had een direct, praktisch nut. Het gaat dan om landopmetingskaarten en kaarten waarop eigendomsgrenzen van bepaalde percelen zijn aangegeven.⁵ Pas in de laatste jaren worden deze ook door architectuurhistorici bij hun onderzoek betrokken.

Stadsbeschrijvingen daarentegen vormden altijd al een belangrijke bron. Soms werden ze gepubliceerd, soms bevinden ze zich alleen als manuscript in het stadsarchief, zoals in de Italiaanse stad Modena, waarvan de kroniekschrijver Giovan Battista Spaccini in verschillende dikke delen de geschiedenis als onderzoeker en als ooggetuige beschrijft. De Nederlandse stadsbeschrijvingen leggen dikwijls minder nadruk op de architectuur. Terecht merkt Verbaan dan ook op dat ‘architectuur en uiterlijk [...] weinig aandacht (opeisen). Men beperkt zich tot opsommingen en algemeen lovende bewoordingen’, meestal gebaseerd op voorhanden of toegankelijke bronnen, omdat de beschrijver niet uit alle bronnen kon putten: vele waren in handen van particulieren of het stadsbestuur gaf geen toestemming tot consultatie van de stadsarchieven (p. 103). Hoewel al hetgeen genoemd wordt, het gevolg is van een selectief geheugen, vormt het een sleutel tot een beter begrip van de stadsbeschrijving. De fysieke presentatie van de stad is het kader waarbinnen de geschiedenis op narratieve wijze wordt verhaald. Dat maakt dergelijke studies interessant voor degenen die onderzoek doen naar de fysieke vorm van de stad, maar voor vruchtbare resultaten moet nog wel worden gewacht op een verdere benadering door historici, stadshistorici en architectuurhistorici. Verbaan lijkt me daartoe al een goede aanzet te hebben gegeven, terwijl Esser bij uitstek voeding kan bieden aan de discussies die op dit moment in België worden gevoerd over ‘glokaliteit’.⁶

³ E.O.G. Haitzma Mulier, 'De eerste Hollandse stadsbeschrijvingen van Amsterdam uit de zeventiende eeuw', *De zeventiende eeuw*, 9 (1993), pp. 97-116, en 'De zeventiende-eeuwse stadsbeschrijvingen van Amsterdam', *Maandblad Amstelodamum*, 85 (1998), pp. 107-115.

⁴ Door het digitaliseren van vele archieven is er steeds meer materiaal beschikbaar en komt veel boven water.

⁵ Een goed overzicht, waarin ook op het werk van Hameleers wordt ingegaan, is: R.J.P. Kain, E. Baigent, *The cadastral map in the service of the state. A history of property mapping*. Chicago: University of Chicago Press, 1992.

⁶ Zie bijvoorbeeld: 'Waar en hoe kan Vlaanderen stedelijk worden? Een gesprek over glokaliteit', in: *De Witte Raaf*, nr. 168, 2014, pp. 1-4.

intentions. Verbaan’s interdisciplinary approach does allow many different viewpoints to be presented. He does not confine himself to city descriptions, but also discusses travel literature and historical works about the city. Esser, on the other hand, does not even begin to explore iconographical problems. She only ever discusses written sources, but she does pay more attention to the economic background.

What is overlooked in both books is that the city itself is a construct, in which some places are preserved and others consigned to oblivion as quickly as possible. Neither author pays much attention to this. City descriptions are of great importance to architectural history and town planning research. So they are not just a product of history, but also a means of studying it. Given the rather paltry data available in the archives – many drawings have been lost over the years – such books, like maps, are of great value.⁴ Some buildings are described because they had to become part of local people’s collective memory. In Italy, a book such as Francesco Sansovino’s *Venetia città nobilissima et singolare* (1581), an inexhaustible source, is often taken as the starting point for research into the city. The same is true of Jacopo de Barbari’s view of the city (1500), which shows buildings in minute detail and provides an impressive image of the city as it was at the time. There are similar portrayals of most cities. In Delft this fondness for portrayal led to the well-known figurative map, which according to Verbaan is part ‘of a fashion that arose in the 1660s’. In Italy it had been around for over a century, but Verbaan does not look southwards – his examples of city descriptions come from England.

The figurative map is on a par with De Barbari’s large panorama, and it is a pity that few other cities opted for such large-scale portrayal – although, as Marc Hameleers has shown, the archives may still contain plenty of maps that shed light on the physical state of a city. This material, which is becoming increasingly accessible, was produced not so much for reasons of prestige, but served a direct, practical purpose. We are talking here about surveying maps and maps showing property boundaries of specific plots.⁵ It is only in recent years that architectural historians have used such maps in their research.

City descriptions, on the other hand, have always been key sources. Sometimes they were published, and sometimes they are only found as manuscripts in city archives, for instance in the Italian city of Modena, where various bulky volumes by the chronicler Giovan Battista Spaccini describe history from his point of view as a researcher and an eye witness. Dutch city descriptions often focus less on architecture, and Ver-

baan rightly comments that ‘architecture and appearance ... receive little attention. Descriptions are confined to summaries and generally laudatory words’, usually based on available or accessible sources, because the writer could not make use of *all* the sources: many were in private hands, or the city authorities would not allow people to consult their archives (p. 103). Although everything that is mentioned is the product of a selective memory, it forms the key to a fuller understanding of city descriptions. The physical presentation of the city is the framework within which history can be recounted in a narrative manner. This makes such studies interesting to those doing research into the physical form of the city; but for truly valuable results we must wait for further research by historians, urban historians and architectural historians. In my view, Verbaan has made a useful start on this, and Esser can provide excellent material for the debate on ‘glocality’ that is currently taking place in Belgium.⁶

⁴ Now that many archives are being digitalised, more and more material is becoming available and there is a good deal of new data.

⁵ A good summary that also discusses Hameleers’s work is R. J. P. Kain and E. Baigent, *The cadastral map in the service of the state: a history of property mapping*, Chicago, University of Chicago Press, 1992.

⁶ See, for example, ‘Waar en hoe kan Vlaanderen stedelijk worden? Een gesprek over glokaliteit’, in *De Witte Raaf*, No. 168, 2014, pp. 1-4.